

К. І. ПРИХОДЧЕНКО (докт. пед. наук, проф.)
Донецький національний технічний університет

ВСЕБІЧНЕ ОСОБИСТІСНЕ УДОСКОНАЛЕННЯ ЯК РОЗВИТОК ЗРІЛИХ ФОРМ СОЦІАЛЬНОСТІ ІНДИВІДА

Стаття ставить проблему особистісного самоудосконалення через розвиток таких взаємопов'язаних категорій, як самопізнання, самоконтроль, самооцінку. Принцип всезростаючої самостійності особистості, на якому робиться акцент в статті, актуалізований ученими сьогодні як ведучий діяльницький напрям.

Ключові слова: особистісне удосконалення, соціальність індивіда, ціннісна система суспільства, психологічна організація творчого мислення.

Постановка проблеми. Педагогічний процес включає в себе дві основні характерні риси: систематичну допомогу саморозвитку організму і всебічне удосконалення особистості, її творчої здатності.

Мета і завдання. Підліток стає справжньою людиною лише тоді, коли він прагне пізнати не тільки речі і явища навколо себе, а й внутрішній світ, коли сили його душі спрямовані на те, щоб зробити самого себе кращим, досконалішим. Звідси основна мета – допомогти особистості пізнати себе, досягнути закони буття, бачити і розуміти інших людей, відчувати в собі сили індивідуального прояву, вирішуючи такі завдання:

- сприяти самоудосконаленню навчаючи, використовуючи кращий досвід вітчизняних і зарубіжних вчених;
- створювати умови для прояву внутрішніх латентних творчих якостей;
- розвивати вже набуті здатності та вроджені здібності до якогось виду творчої діяльності.

Основні наукові розвідки даної проблеми. Розвитком творчої особистості займалися такі учені, як: Г.Несен, Л.Сохана, І.Вірмаков, О.Кругій, В.Парко, А.Тютюнников, Н.Бердяєв, Д.Богоявленська, О.Виговська, Т.Даманова, Г.Данилова, А.Каташов, О.Кисельова, О.Кучерявий, О.Митник та інші [1-15].

Основний зміст статті. Пізнання себе є з'ясування своїх можливостей, своїх нервово-психічних і емоційно-інтелектуальних якостей [1]. Процес пізнання проходить через самоспостереження <-> самоаналіз <-> самооцінку <-> самопрогнозування самовиховання <-> самосвідомість. Самоспостереження – спостереження за особистісним зростанням. Самоаналіз – аналіз свого внутрішнього світу, своєї діяльності, заключається в співставленні того, що планувалося з тим, що зроблено або могло бути зроблено. Самооцінка – це компонент самопізнання, який вміщує, поруч із знаннями про себе, власну оцінку своїх здібностей, моральних якостей і вчинків. Самопрогнозування -можливий ефект діяльності особистості відображення в свідомості „Я” – в майбутньому. Самовиховання передбачає формування потреби особистості в свідомому саморозвитку і виступає як специфічна діяльність людини [12].

Самосвідомість – як вершина людської психіки містить такі тісно взаємозв'язані компоненти, як: самопізнання, самоконтроль, самовдосконалення. Психолог А.Маслоу (США) запровадив у науку поняття „самоактуалізація”, тобто прагнення стати якомога кращим, повніше реалізувати себе. У.Джемсу (США) належить формула визначення самооцінки, з якою пов'язана самоповага:

$$\text{самоповага} = \frac{\text{успіх}}{\text{домагання}} .$$

Поняття „саморегуляція” давно знайшло своє місце у педагогічній і психологічній літературі (С.Рубінштейн, Б.Ананьєв, Н.Лейтес, М.Щукіна, В.Розов, М.Гриньова та ін.) Принцип всезростаючої самостійності учнів добре відомий у педагогіці. Керуючись ним, І.Лернер і Л.Скаткін, наприклад, зробили класифікацію методів навчання. З метою

спостереження за зростанням учнівської індивідуальності ведеться картка індивідуального розвитку дитини. Для роботи з цим важливим напрямом діяльності для учителя розроблено „Коментар до заповнення «Картки індивідуального розвитку дитини»:

Завдання:

- виявити індивідуальні особливості дітей, які впливають на ефективність їх занять;
- знайти оптимальні способи впливу на створення та поведінку кожної дитини;
- відсліджувати розвиток, що спостерігається під впливом цілеспрямованої роботи з учнями, та відповідно коректувати методику роботи кожного. Картка складається з 4-х блоків.
 - 1 блок - якості, генетично властиві дитині і які складають психофізичну основу її саморозвитку:
 - фізична активність (ступінь рухливості, швидкість реакції, домінуючий тип фізичної активності);
 - психічна активність (рівень збудження та гальмування);
 - домінуючий тип мислення (визначення у дитини домінуючого типу мислення для правильного вибору того чи іншого виду дозвільної діяльності, факультативних курсів, які сприяють досягненню успіху цією дитиною).
 - 2 блок - організаційно-вольові якості, які визначають статус індивіда як суб'єкта діяльності, а відповідно, є суб'єктивною основою саморозвитку особистості:
 - терпіння (усвідомлена витримка);
 - воля (виконання певної діяльності за рахунок власних вольових зусиль, без спонукання ззовні з боку педагога чи батьків);
 - самоконтроль (ступінь самоорганізації дітей: здатність підкорятися вимогам, виконувати власну волю, досягати поставлених перед собою результатів).
 - 3 блок - блок орієнтаційних якостей - об'єднує характеристики, безпосередньо спонукає дитину до активних дій та визначає її спрямованість:
 - тип установки дитини.(головне для дитини - брати участь, установка (ціль) на результат);
 - тип самолюбства (уява дитини про свої достоїнства та недоліки, а також рівень вимог);
 - інтерес до занять (інтерес нав'язаний ззовні, інтерес підтримується самостійно).
 - 4 блок — комунікативні якості, властивості поведінки особистості, які характеризують дитину з точки зору типу спілкування з однолітками:
 - рівень конфліктності;
 - співробітництво (здатність дитини приймати участь у спільній справі).

Значення даної методики:

дозволяє зробити виховну роботу здатною для виміру, а також включити у свідомо керований ним самим процес розвитку власної особистості. Виховні погляди Сковороди розсіяні в усіх його бесідах, у багатьох листах до улюбленого учня. Відомий український філософ Г.Сковорода говорив, що кожен повинен пізнати себе, тобто свою сутність, чого вона шукає, куди веде, з метою намагатися розгадати свою природу. Для розвитку розумових здібностей людини необхідно виховувати пам'ять, бо „пам'ять єсть недремлюще сердечне око”. Другим об'єктом виховання є серце людини. „Якщо виховання розумових здібностей звернено до інтелекту, то виховання моральних якостей звернено до серця [14, с.75], до самопізнання. Самопізнання, за Г.Сковородою, є розкриття своєї природи, віднайдення в собі не тільки особливого, а й загальнолюдського. Самопізнання є перманентним актом звільнення від роздвоєності (між „низьким” і „піднесеним”), актом вибору, в якому людина через страждання стверджує свою гідність і здійснює „самовизначення” (В.Романець). Головним педагогічним принципом Г.Сковорода проголошував ідею „природного виховання”. Він висунув ідею, що щастя людини заключається в праці, яка відповідає його природним нахилам. Шляхом щастя є самопізнання, пізнання своєї природи, віддалення від світу зла і досягнення свободи і сфери духу [1]. Заслужують на увагу слова Германа Гессена про те, що життя кожної людини представляє собою дорогу до самого себе. „Ставлення до оточуючих визначає і ставлення до себе, і ставлення до навколишнього світу.

Нівелюючи інших, ми водночас нівелюємо й самих себе. Якщо немає цілісності у відкритому прийнятті темних і світлих сторін, позитивних і хворобливих станів, немає і не може бути позитивного ставлення до інших” [1]. Мета виховання, за Сократом, - пізнання самого себе і удосконалення духовності, тобто самовиховання. Термін „самовиховання” ввів у педагогіку Л.Рувинський. О.Больнов розуміє сутність людини як єдність конкретних знань про неї. Ним розроблялися ідеї щодо виховання в особистості здібностей до самостійності в судженнях, аналіз ситуації та здатності до відповідального вибору, до формування соціальної активності індивіда, не спростовуючи ідею розвитку індивідуально зорієнтованої особистості. Тому саме для того, щоб молода людина не стала „гвинтиком”, а була особистістю, треба її навчати мислити критично. Критичне ставлення до ціннісної системи суспільства є відмовою від конформізму, виявом творчості, практичний розум розглядається як свідомо, цілеспрямована, почуттєво-предметна діяльність. Для виховання гуманістичних рис підлітків сучасної школи є важливим лозунг скаутів: „Роби добру справу кожного дня”. За Ушинським, виховання - свідомо діяльність. Це значить розвивати свої здібності та реалізовувати можливості. Найголовніша передумова — це щоб сама людина була творчою особистістю, тобто мислила креативно. Що ж відрізняє креативне мислення від некреативного? Насамперед, це його нестандартність та здатність критично ставитися до результатів. Він наголошував, що ні слова, ні думки, ні, навіть, вчинки наші не виражають так ясно і вірно нас самих, як наше ставлення до світу, як наші почування (почуття), в них чути характер не окремої думки, не окремого рішення, а всього змісту душі та її ладу. Самопізнання складається зі самоспостереження (самобачення) і самооцінки. Осягати буття і себе в ньому допомагають саморозуміння та самореалізація. Пізнати себе - це, насамперед, осмислити цінність людського життя. Свої тіло, думки, відчуття, взаємини, оточення, душу, свій характер, його риси: слабкі і сильні сторони; свої здібності, обдаровання тощо. Пізнати себе - це й усвідомити, що є найважливішим в особистому житті, які особистісні якості допомагають у важких ситуаціях; що сприяє зближенню з людьми, а що заважає, які найвизначніші досягнення, які труднощі й розчарування, що означає „тримати себе в руках”, який план особистісного зростання”. Шлях до себе - важке випробування, що потребує мужності, самостійності, наполегливості, терпіння [1]. У практиці гуманістичного спілкування учень щоразу стає для педагога відкриттям. У технології виховання стає пріоритетною модель - суб'єкт-суб'єктної взаємодії - участь у спільних справах дітей і дорослих. Зникає єдина традиційна система виховної роботи, „...їдеться, - зазначав дослідник А.Бойко, про створення індивідуальних виховних програм і систем, ситуацій вибору, толерантності та поваги до дитини, визнання її унікальності. Одним із засобів досягнення взаєморозуміння, на думку Е.Фромма, є творча діяльність [684]. Г.Галіциним досліджується інформаційний підхід до психології творчості, він зв'язує зростання інтелектуального рівня із значенням суми інформації, що поступає. Я.Пономарьов подає рис.3.1 „Психологічна організація творчого мислення” у вигляді двох сфер, які проникають одна в іншу, проходячи через п'ять структурних рівнів [12, С.21]:

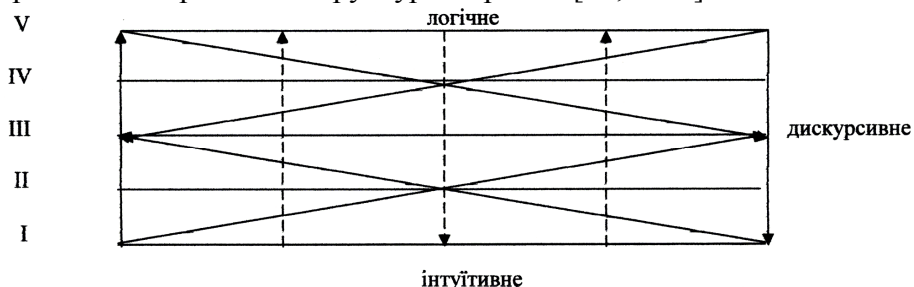

Рис.3.1 Психологічна організація творчого мислення

Всяке перетворення в навчальному процесі безумовно веде до розвитку. Проблема виховання й розвитку креативного мислення певною мірою є складною. Досвід, накопичений у цій області, відображений у працях вище вказаних вчених. Найголовніші висновки з надбань цих вчених можна сформулювати так:

Креативність ґрунтується на єдності уяви та мислення і сприяє:

- 1) формуванню наочно-образного мислення, розвиток якого відбувається за допомогою внутрішніх орієнтованих дій з образами;
- 2) орієнтації на навколишнє середовище;
- 3) становленню пізнавальних інтересів навчаючого;
- 4) впровадженню педагогічних технологій, які гарантують досягнення певної навчальної і виховної мети - особистісно-орієнтованого навчання, що базується на глибокій повазі до особистості, яка усвідомлює свою гідність і поважає інших людей;
- 5) виробленню здатності до самооцінки - властивості людини до самопізнання: до вмінь аналізувати свої власні дії, вчинки, мотиви і зіставляти їх із значущими суспільними цінностями, а також з діями та вчинками інших людей;
- 6) підвищенню рівня самоосвіти, яка сприяє оволодінню новими знаннями, вміннями, навичками, удосконаленню набутих у процесі як колективної роботи, так і самостійної.

Насамперед цей процес стимулюється:

- особистим життєвим досвідом людини, досвідом, якого вона набуває у процесі навчання;
- здатністю і наявністю певних особистісних і процесуальних характеристик - здібностей, мотивів, умінь, уяви, інтуїції;
- емоційним впливом навколишньої дійсності;
- чуттєвим сприйняттям наукової та художньої літератури;
- комбінаторною здатністю уяви;
- технічними вміннями оформляти матеріально результати своєї уяви;
- традиціями творчості;
- особистісною комунікативністю, підготовкою її до життя в сучасному, інформаційному світі;
- опануванням вмінь сприймати і осмислювати різну інформацію;
- логічним запам'ятовуванням;
- концентризмом у навчанні;
- корекційною роботою;
- міжпредметними зв'язками;
- застосуванням мнемоніки;
- моделюванням;
- наступністю у навчанні;
- оптимізацією процесу навчання;
- готовністю до полеміки.

Названі якості включає когнітивна установка - стан внутрішньої готовності як тих, кого навчаємо, так і тих, хто навчає, до активної пізнавальної діяльності, коли завдання не лише зрозуміле, а й сприйняте як особистісно значуще і буде сприяти створенню творчого освітньо-виховного середовища в навчально-виховному закладі гуманістичної спрямованості - в спеціалізованій гуманітарній школі. Метою навчання є самоактуалізація метапотреб та індивідуального досвіду дитини, навчання мислення і спілкування. Роль когнітивної сфери соціального самоствердження особистості розглядається Ж.Піаже та Л.Кольбергом як поступове набуття людиною соціального досвіду та самоактуалізації її метапотреб. М.Шеллер наголошує на думці, що тільки людина, оскільки вона є особистістю, може піднятися над собою як живою істотою і, виходячи з єдиного центру, немовби по той бік просторово-часового світу, зробити предметом свого пізнання все, в тому числі й саму себе. Виходячи з концепції виховання видатного педагога Л.Волошина, основним положенням якої є підготовленість учнів до реального, практичного життя, слід звертати увагу:

1. На фізичне виховання (розвивати тілесну силу, плеканням добрих забав і спорту).
2. На розумове виховання (дати знання, яке учня захопить і зробить його здатним до подальшої освіти).

3. На естетичне виховання (розвивати розуміння законів краси природи, розвиток народного мистецтва з метою його розуміння).

4. На трудове виховання (підготувати учнів до дієвих життєвих обставин, особливо любові до праці).

5. На морально-духовне виховання (довести учнів до приятельського співжиття, до демократичної співдружності і відданості державі).

6. На родинне виховання.

Зрозуміло, що виховання креативного мислення можливо лише тоді, коли людині пропонуються завдання креативного характеру, тобто такі, у яких:

- а) зміст сприяє співвіднесенню отриманих теоретичних знань з фактами і явищами;
- б) життєві факти й явища покладені в основу змісту завдань, сприяють створенню певної ситуації;
- в) розвиваються комбінаторні здібності уяви, формуються такі важливі компоненти творчості, як процеси дисоціації та асоціації;
- г) виробляються технічні вміння втілювати продукти мислення у певну форму.

Розвиток творчих нахилів (диспозицій) здійснюватиметься на групових заняттях. Для цього існують вагомі причини. Адже робота в групі відзначається своєрідною динамікою, складною мережею мотивацій та зобов'язань, які сприяють індивідуальному зусиллю. Істотною є також сукупна мудрість колективу: те, що важко або недоступне окремій особі, не становить великих труднощів для групи, даючи змогу всім пережити задоволення від почуття виконаного завдання. До найдавніших можна віднести перелік засобів „бути у світі”, долаючи всі типи „критичності” буття, що зустрічається ще у міфологічній, а також філософській традиції „пояснювати світ”:

- бути мудрим;
- бути сильним;
- бути наполегливим.

Тренінг творчості допомагає виробити необхідні для творчої роботи вміння.

Найважливішими з них є:

- 1) уміння змінювати навички у заданих ситуаціях;
- 2) здатність вивільняти підсвідоме, висловлювати ідеї і думки навіть тоді, коли вони здаються незрозумілими та недостатньо обґрунтованими;
- 3) уміння звертати увагу на колег, здатність адекватно сприймати емоції, орієнтації, думки і дії членів групи;
- 4) здатність помічати відмінні властивості та функції об'єктів, подій, явищ, процесів, а також їх взаємозумовленості та взаємозв'язки;
- 5) здатність усе піддавати сумніву, інтелектуально та емоційно дистанціюватися від того, що очевидне та достовірне;
- 6) уміння швидко й адекватно пристосовуватися до нових ситуацій;
- 7) здатність абстрактно мислити, переходити від часткового до загального, вносити лад і ясність у спостереження та витлумачення складних речей;
- 8) уміння „пробувати інакше”, обирати несподівані та непомітні, на перший погляд, можливості, знаходити те у завданні, що може в даному випадку приводити до розв'язання;
- 9) уміння освоювати „іншості”, „чужості”, робити „своїм” (не лише для творця, а для інших) те, що у творчому виконанні є принципово новим - невідомим, а отже, незнаним;
- 10) уміння осягати за аналогією, знаходити однакове й подібне у далеких, на перший погляд, об'єктах, явищах, подіях і процесах, котрі не мають, здавалося б, нічого спільного, розуміння та вмиле використання цих подібностей у розв'язуванні завдань;
- 11) здатність успішно послуговуватися другою, поряд з інтелектом, пізнавальною силою душі - інтуїцією, вміння реалізувати її різноманітні форми та прояви, розуміти сутність інтуїції та способи її зміцнення й розвитку;
- 12) уміння удосконалювати свою мову, оскільки вона є основним засобом раціонального пізнання, розуміння і освоєння дійсності;

13) уміння переборювати брак засобів;

14) внаслідок цього - здатність досягти цінності і цим же шляхом реалізовувати творчість у її багатоманітних проявах;

15) нарешті - відзначитися результативністю, тобто показати, що творче виконання дало досить чіткий результат, який добре закорінений у дійсність, тобто пов'язаний з усім тим, що чекало, а можливо, й далі чекає на своє розв'язання, що, зрештою, дало певні плоди, сприймається як значуще й безперечно корисне.

Процес навчання й освіти повинні створювати механізм розвитку і взаємодії основних суб'єктів навчання. Методика РЖЗ (рівень життєвої зрілості), психолого-педагогічна діагностична бесіда „Оцінка рівня життєвої зрілості старшокласників” та ОУІЖ „Оцінка усвідомлення учнями 9-11 класів самостійності індивідуального життя” спрямовані на те, щоб пробудити зацікавленість учнів з питання, яке обговорюється. Дослідження показують доцільність використання тренінгів-п'ятихвилинок, застосування інших методик при умові, якщо вони в основному направлені на навчання мнемічним прийомам та їх використання, наприклад, прийом запам'ятовування. Він базується:

1) на основі візуалізації;

2) на основі встановлення структурних зв'язків;

3) на основі застосування опорних схем в навчанні;

4) на основі використання інструкції-пам'ятки.

Отже, креативне мислення духовної діяльності людини спрямоване на отримання нових результатів. Тобто рух мислення на основі його внутрішньої логіки може відбуватися або в межах понять, теорій, які утворилися раніше (у цьому випадку принципово нових результатів майже немає), або з виходом за ці межі з утворенням нових понять і теорій. І тільки у другому випадку відбувається дійсний розвиток креативного мислення, отримання нових результатів, що й складає пізнавальну сутність мислення. Творче мислення може набути рис креативності лише тоді, коли людина буде пізнавати не лише зовнішній світ та його закономірності, але й сам процес пізнання, процес мислення. Ця самосвідомість, усвідомлення мисленням своїх результатів і є найбільш необхідною для розвитку креативності. „Особистісно зорієнтовані методи навчання та виховання покликані сформулювати бачення в особистості не лише повторення суспільного, а й неповторного, індивідуального” [620, С.10], Креативне мислення насамперед мислення раціональне (на відміну від нераціонального), або, точніше, це процес перетворення нераціонального в раціональне. Це мислення, яке відображає об'єкт зі всіма його внутрішніми протиріччями

Креативне мислення своєю складовою обов'язково має фантазію, або уяву. Так, спроба відмовитися від фантазії в науці дорівнює відмові від наукового мислення взагалі. Як зазначив відомий філософ Б.Кедров, фантазія відіграє дуже важливу роль у будь-якому науковому відкритті і взагалі в будь-якій науковій творчості, особливо коли мова йде про створення загальної теорії, про розробку наукової системи знань або про відкриття нового фундаментального закону природи. Креативне мислення не є рухом суб'єктивних уявлень про будь-який предмет, а є осягненням, опануванням його об'єктивної природи. Зазначимо також, що у формуванні такої риси мислення, як креативність, велике значення мають: талант і досвід людини, сучасне обладнання, творча атмосфера у суспільстві, яка вирішує ті чи інші проблеми. Креативне мислення передбачає вихід за межі того, що безпосередньо логічно витікає з попередніх теоретичних принципів і даних досвіду. Це мислення, яким висуваються нові ідеї, і складається воно як з творчої уяви, так і з таких логічних засобів, як індукція і дедукція. Саме синтетична діяльність мислення на базі цих засад веде до розв'язання тієї чи іншої проблеми.

Людина мислить категоріями. Саме категорії надають мисленню креативності, створюють певне середовище для синтетичної діяльності розуму, спрямовують пізнання та досягнення принципово нових результатів. Щоб отримати нові ідеї, категорії повинні надати мисленню можливість вільно варіювати, а не міцно пов'язувати його з суворо визначеними результатами. Отже, креативне мислення - це мислення творчо активне, цілеспрямоване, що

служе потребам практичного впливу людини на навколишню дійсність. Відтак можна сказати, що мислення губить своє значення і основну якість, якщо воно не приводить до нових результатів, тобто не є креативним. К.Ущинський писав, що у вихованні не можна обмежитися тим, що дитина наслідує і копіює. Необхідно досягти того, щоб кожна особистість розвивалася своєрідно, як особлива, неповторна індивідуальність (рис.1 „Особистість здатна до життєвого саморозвитку”). Це можливо, якщо приклад стимулює розвиток свідомості, творчу активність, спонукає до його оцінки з погляду суб'єкта, тобто сприяє розвитку критичного мислення. Розум допомагає в пошуку істини тільки тоді, коли він спирається на добро. Таким чином, щоб виховати людину, яка здатна критично мислити, відповідати за свої вчинки і бути високоморальною і духовною, педагог повинен взяти на озброєння всі вічні цінності, застосувати усе своє вміння, навчаючи добра й уміння самовдосконалюватися та самовизначатися”.

Розвиток креативного і критичного мислення в однаковій мірі повинен бути притаманний як учителю, так і учням. В.Кожевников пропонує виділити термін „творче самовідчуття учителя”. Тільки творчий учитель може виховувати творчу учнівську особистість. Творчий характер закладений у самій суті учительської праці. Творчість учителя визначається у прагненні і умінні постійно удосконалювати свою майстерність. Педагогічна творчість - об'єкт багатьох спеціальних досліджень. Вивченням цієї проблеми займалися учені Д.Богоявленська, О.Виговська, Г.Данилова та інші [6-8], які наголошували, що розвиток педагогічної майстерності учителів відбувається головним чином безпосередньо в школі, на робочому місці, тощо. Тільки творчий учитель здатен творить творчу особистість учня, сприяти його саморозвитку.

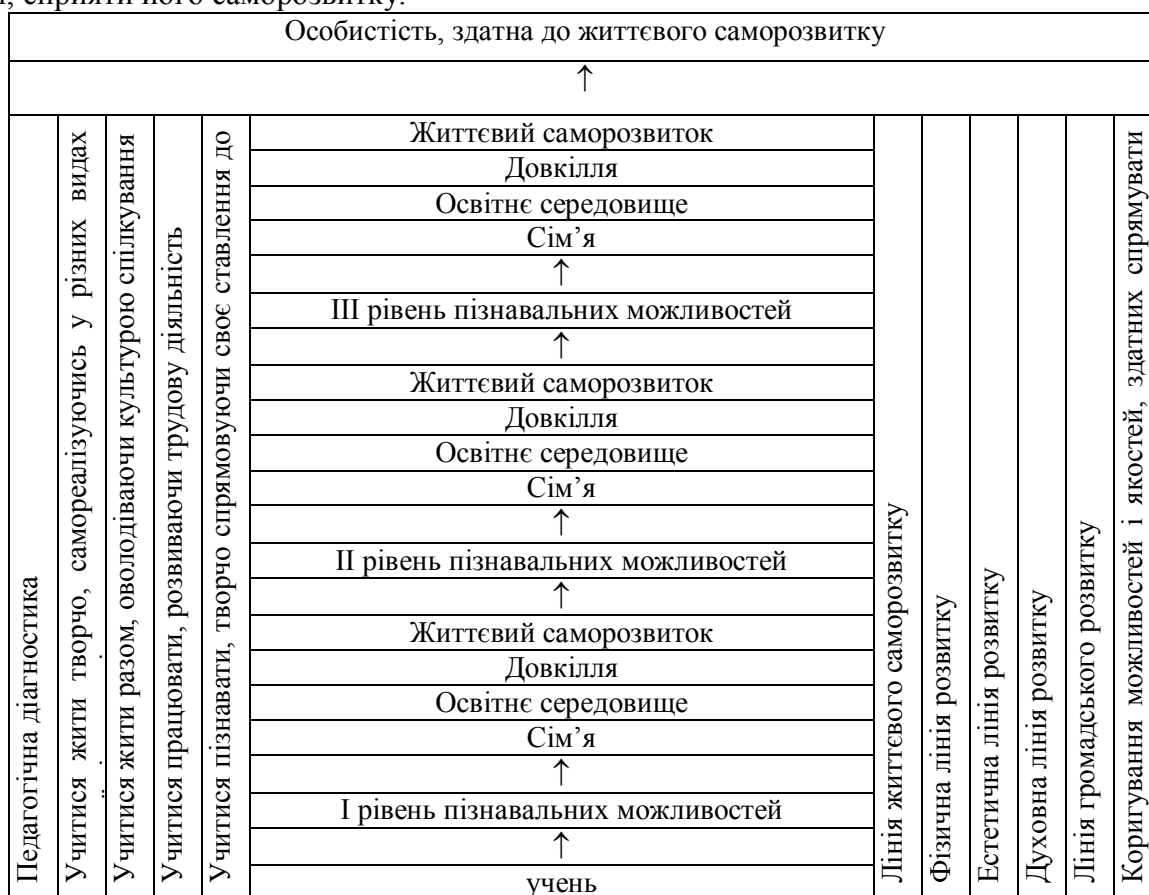

Рис.1. Особистість, здатна до життєвого саморозвитку

Проектуючи і здійснюючи свій життєвий шлях, особистість набуває статусу творця, оскільки творчість стає для неї універсальним способом світовідчуття і життєздійснення, адже, за висловом В.Блажкунова, найвища творчість - розкриття і реалізація кожним учнем своїх потенційних можливостей.

Процес життєвої самотворчості, самореалізації передбачає:

- а) осмислення людиною свого призначення,
- б) вироблення життєвої концепції і життєвого кредо,
- в) свідомий вибір життєвих цілей і оформлення їх у життєву програму як систему довготермінових цілей і засобів їх досягнення у певній часовій перспективі,
- г) наявність необхідних умов для самореалізації сутнісних сил,
- д) формування відповідного рівня соціальної і психологічної зрілості,
- е) відповідальне ставлення до свого життя та самого себе.

Принципово важливим стає прогнозування її розвитку, отримання інформації, яка попереджала б можливі соціально-економічні, та психолого-педагогічні наслідки управлінських рішень. Перевага надається педагогіці співдружності, яка виражена в девізі школи: „Від педагогіки навчання до педагогіки життєвої самотворчості”, відбитого в Концепції розвитку школи. Основні положення її закладені в експериментальну програму „Спеціалізована гуманітарна школа як заклад життєвої самотворчості”.

Пріоритетними є лінії педагогічної діагностики якостей особистості та лінії коригування можливостей і якостей, здатних спрямувати життєву самотворчість.

Перший блок включає:

- навчитися жити творчо, взявши за основу слова І. Котляревського „З честю і правдою служити Вітчизні” - на полі битви, на літературній ниві, у сфері громадського життя;
- навчитися жити разом так, щоб провідними були слова П.Куліша „Світ, правда, честь - оце мої догмати”;
- навчитися робити (працювати) так, щоб іскрометно проходили через все життя слова М.Шашкевича „...протягом життя працювати на користь народу...”;
- навчитися пізнавати, взаємооб'єднуючою ланкою яких є девіз „Пізнай самого себе - тоді пізнаєш весь світ” (Г.Сковорода).

Навчитися жити творчо - значить оволодіти естетичним ставленням до життя, сприяти становленню особистості, розвитку її творчих здібностей, виявленню талантів, обдарованості, знайти смисл життя, зробити правильний життєвий вибір, виробити потребу в самопізнанні, саморозумінні, самореалізації у різних видах творчої діяльності.

Навчитися жити разом - виховувати толерантність, розуміння іншого й відчуття взаємозалежності, взаєморозуміння й миру, усвідомлювати потреби й погляди інших, володіти культурою спілкування, бути свідомим громадянином України, державотворцем.

Навчитися творчо робити (працювати) - розвивати інтерес до трудової діяльності, мати культуру життєвого самовизначення, сформувати соціально-активне ставлення до життя, проблемне соціокультурне мислення і соціальну дію.

Навчитися пізнавати - формувати зріле інтелектуальне і духовне ставлення до життя, виробляти високий рівень інтересу до пізнання, формувати оволодіння системою наукового знання, сприяти розвитку проблемного бачення і ставлення до світу, продуктивності, творчій спрямованості у ставленні до життя. Життєвий саморозвиток - значить бути здатним до самопрояву життєвих компетентностей через саморозвиваючі дії, самонавчання, культуру, життєвого самовизначення, життєву самотворчість. (рис.2).

Всі названі вище критерії і показники беруть за основу пріоритетність активної діяльності особистості, здатної до власного творчого проекту свого життя, окремих життєвих ситуацій.

Рис.2 Формування творчого потенціалу учня

Важливим моментом є розподіл завдань по групах, обговорення можливих методів дослідження, пошуку інформації, творчих розв'язків. Потім починається самостійна робота учасників проекту по своїх індивідуальних або групових дослідницьких творчих завданнях. Постійно проводяться проміжні обговорення отриманих даних у групах (на уроках або на заняттях у науковому суспільстві, у груповій роботі в бібліотеці та ін.). Необхідним етапом виконання проектів є їхній захист, опонування. Завершується робота колективним обговоренням, експертизою, оголошенням результатів зовнішньої оцінки, формулюванням висновків.

Параметри зовнішньої оцінки проекту:

- значимість та актуальність висунутих проблем, адекватність їх досліджуваній тематиці;
- коректність використовуваних методів дослідження й методів обробки одержуваних результатів;
- активність кожного учасника проекту відповідно до його індивідуальних можливостей;
- колективний характер прийнятих розв'язків;
- характер спілкування й взаємодопомоги, взаємодоповнюваності учасників проекту;

- необхідна й достатня глибина проникнення в проблему, залучення знань із інших областей;
- доказовість прийнятих розв'язань; уміння аргументувати свої висновки, висновки;
- естетика оформлення результатів виконаного проекту;
- уміння відповідати на запитання опонентів, лаконічність та аргументованість відповідей кожного члена групи.

Для розробки проекту розвитку освітньої системи особливе значення має проблема вибору ефективних методів, що дозволяють реально здійснювати ті або інші види діяльності в технологічному ланцюжку її проектування й реалізації. Технологія проектування педагогічних програм і проектів різного призначення містить у собі три основні етапи:

I. Перший (стратегічний) етап: створення стратегії конструювання й здійснення проекту через послідовну реалізацію процедур, що передбачають:

- попереднє формулювання стратегічної мети, концепції й місії освітньої системи з обліком комплексної діагностики освітньої системи й оцінки її інноваційного потенціалу, здійснюваної у зв'язку з її функціонуванням у нестабільних динамічно мінливих умовах зовнішнього середовища;
- аналіз освітнього поля й виділення ключових проблем;
- оцінку й розподіл наявних ресурсів;
- формування шляхів та проектів, спрямованих на вирішення проблем; визначення, пророблення й захист першочергових проектів;
- вибір і фіксацію остаточної стратегії.

II. Другий (організаційний) етап:

- розробка бізнес-плану, що включає поряд з раніше виконаним аналізом зовнішньої ситуації, тенденції і напрямків розвитку вищої освіти й ринку освітніх послуг, технологічний (виробничий), організаційний і фінансовий план дій, маркетингові заходи, облік можливих ризиків при реалізації проекту і т.д.;
- організація проектування, що передбачає поряд зі здійсненням необхідних організаційних заходів, що перетворюють у життя в рамках Б загального керівництва проектом, проведення контролюючих та стимулюючих проектування акцій;
- соціальне проектування, що враховує наслідки реалізації проекту і його суспільну значимість на макро-, мезо- і мікрорівнях.

III. Третій (адаптаційний) етап:

- конкретизація банку методів, прийнятних у даному конкретному випадку для використання в процесі педагогічного проектування, групування методів і їх співвіднесення до кроків основного алгоритму;
- виявлення заходів, здійснення яких необхідно в процесі реалізації педагогічного проекту;
- проведення розумового експерименту, що припускає реалізацію моделюючої й прогностичної діяльності;
- розробка алгоритму практичних дій із впровадження проекту в педагогічну практику;
- розробка заходів щодо оцінки ефективності та якості ухвалених рішень.
- готовність керівництва до організації й участі в проектній діяльності (погодженого керівництва на всіх рівнях керування: керівництва регіонального, міського, муніципального керування з утвору, окремого навчального закладу);
- бажання й готовність педагогічного колективу до участі в проектній діяльності (тобто створення умов, що мотивують педагогів на розробку й освоєння педагогічних нововведень, подолання кризи в мотиваційному забезпеченні, надання можливості виявити себе з певної сторони: наукової, професійної, суспільної);

- наявність стратегії інноваційної діяльності (які цілі й завдання ставить перед собою регіон, місто, навчальний заклад і ін. у процесі розробки, освоєння й впровадження нововведень, чи будуть це локальні нововведення, модульні або системні).

При відсутності хоча б одного з вищезгаданих факторів не можна говорити про успішну проектну діяльність та одержання бажаних результатів.

Педагогічне проектування – це розробка педагогічних принципів створення інформаційно-освітнього середовища, виділення наукомістких компонентів у змісті освітніх програм; визначення взаємодоповненості освітніх ресурсів; вироблення загальних принципів розробки електронних освітніх ресурсів; стандартизацію інтерфейсів користувачів з погляду психолого-педагогічних вимог; узгодження процедури реєстрації й контролю користувача інформаційно-освітніх середовищ і ін.

Конкретний проект потрібно сформулювати для того, щоб потім можна було побудувати програму навчання й виховання; програма потрібна для того, щоб визначити число, вид і зв'язок тих навчальних предметів, які повинні бути включені в систему освіти; залежно від характеру навчальних засобів будуються ті приймання й способи навчання, які забезпечують передачу засобів учнем.

Висновки. Таким чином, проектування педагогічних цілей як життєвих проектів особистостей являє собою одну з найскладніших педагогічних проблем.

Можна сказати, що сформульована мета є провідним системотворчим елементом педагогічної системи. Своєрідністю сучасного стану педагогічної науки полягає в тому, що вже недостатньо сформулювати мету у вигляді гасла, сучасна мета повинна бути не тільки ясна, але й технологічна. Тобто вона повинна містити в собі, як у зародку, усі майбутні зміни інших компонентів педагогічної системи, які будуть сприяти її досягненню й реалізації.

Розробка педагогічно погоджених інформаційно-освітніх середовищ дасть можливість урахувати взаємні наукові й педагогічні ресурси, прискорити за рахунок цього просування навчальних закладів по шляху впровадження сучасних інформаційних технологій у процес утвору й підняти на більш високий рівень партнерські відносини в освітній сфері між ними.

Відповідно до сучасної парадигми, освіта повинна носити випереджальний характер стосовно сфери матеріального виробництва, що припускає орієнтацію на проектний характер освітньої діяльності. Ця орієнтація знаходить своє відбиття в розвитку проєктивного утвору, реалізованого відповідно до запитів і особистими потребами, що навчаються.

Педагогічне проектування, що виникло як результат взаємодії нових тенденцій у розвитку педагогічних теорій і інноваційної практики, стає найважливішою складовою педагогічної діяльності викладача. Результатом проектної діяльності викладача є педагогічний проект (зміст навчальної дисципліни, технології навчання і т.д.)

Педагогічне проектування має й нормативний, і творчий характер. У педагогічному проектуванні можуть проявлятися різні види творчості (моральна, дидактична, технологічна, організаційна) і організовуватися у формі раціоналізаторської пропозиції й винаходу.

Проекти різняться за видом діяльності (тип проекту), за обсягом діяльності й охопленню учасників, діяльності, складності й сфері застосування.

Основними принципами педагогічного проектування є принципи людських пріоритетів і саморозвитку систем. Проектування включає 14 основних кроків:

- аналіз об'єкта проектування,
- вибір форми проектування,
- теоретичне забезпечення проектування,
- методичне забезпечення проектування,
- просторово-тимчасове забезпечення проектування,
- матеріально-технічне забезпечення проектування,
- правове забезпечення,
- вибір системотворчого фактора,
- установлення зв'язків і залежностей компонентів,

складання документів,
уявне експериментування,
експертна оцінка проекту,
коректування проекту,
ухвалення рішення про використання проекту.

Проектування в педагогічній діяльності носить інноваційний характер, тому що вносить в освітню систему зміни, які ініціюються зовнішнім середовищем. Зміни можуть вноситися у формі трьох основних стратегій: локальних, модульних та системних нововведень. Умовами успішності проектування є: готовність керівництва й педагогічного колективу до участі в проектній діяльності, наявності стратегії інноваційної діяльності. Критеріями оцінки результативності проектів є: реалізованість задуму, ефективність, відтворюваність, варіабельність проекту.

Список літератури

1. Мистецтво життєтворчості: Наук.-метод. посібник у 2 ч.: (ред. рада: В.М. Доній (голова), Г.М. Несен (заст. голови), Л.В. Сохана, І.Г. Єрмаков (керівники авторського колективу) та ін. – К.: ІЗМН, 1997 р. Ч. 2 : Життєтворчий потенціал нової школи – 93бс.

2. Приходченко К.І. Управління процесом стимулювання соціально-комунікативної активності творчого спрямованих учнівських особистостей / К.І. Приходченко // Гуманізація навчально-виховного процесу. Науково-метод. збірник. Випуск XV. – Слов'янськ: ІЗМН – СДПІ, 2006 – с. 146-155.

3. Крутій О.М. Формування діалогічності як засобу інтелектуального розвитку старшокласника: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук – Харків, 1998. – 16с.

4. Барко В.І. Як визначити творчі здібності дитини? / В.І. Барко, А.М. Тютюников – К.: Україна, 1991. – 79с.

5. Бердяев Н.А. Самопознание / Н.А. Бердяев – М.: Книга, 1991. – 445с.

6. Богоявленская Д.Б. Пути к творчеству / Д.Б. Богоявленская – М.: Знание, 1981 – 96с.

7. Виговська О. Функціональна модель творчого потенціалу вчителя: наслідок семантичних уявлень / О.Виговська // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2005. – №5-6. – с.135-143.

8. Даманова Т. Гуманна школа розвитку / Т. Даманова, І. Козлова // Завуч – 2005. – №7. – с.24-26.

9. Данилова Г.С. Секмеологічна модель педагога в ХХІ столітті / Г.С. Данилова // Рідна школа. – 2003. – №6. – с. 6-9.

10. Каташов А.И. Развитие творческих способностей как путь формирования самодостаточной личности / А.И. Каташов // Вісник Луганського держ. університету ім. Т. Шевченка – 2000 – №2 – с.124-128.

11. Кисельова О. Виховуємо творчу особистість / О.Кисельова // Рідна школа. – 2000. – №4 – с.73-76.

12. Кучерявий А.Г. Педагогика и психология детского творчества (аспект сформирования умения организовать творчество детей): навчальний посібник / А.Г. Кучерявий – К.: ІЗМН, 1998. – 136с.

13. Митник О. Пізнавальні завдання для розвитку творчих здібностей особистості / О. Митник // Початкова школа. – 2000. №12 – с.34-37.

14. Приходченко К.І. Плекаймо творчу особистість / К.І. Приходченко – Донецьк: Джерела, 1999. – 237с.

15. Приходченко К.І. Розвивати кожного: шляхи підвищення ефективності навчально-виховного процесу в школі з поглибленим вивченням предметів гуманітарного профілю / К.І. Приходченко // Гуманітарні науки – 2003 – №4 – с.28-32.

Надійшла до редколегії 16.09.2011.

Приходченко Е. И. Всестороннее личностное самоусовершенствование как развитие зрелых форм социальности индивида.

Статья поднимает проблему личностного самоусовершенствования через развитие таких взаимосвязанных категорий как: самопознание, самоконтроль, самооценка. Принцип всевозрастающей самостоятельности личности, на каком делается акцент в статье, актуализируется сегодняшними учеными как ведущее деятельностное направление.

Ключевые слова: личностное самоусовершенствование, социальность индивида, ценностная система общества, психологическая организация творческого мышления.

Prukhodchenko K. I. Comprehensive personality self-perfection as the development of mature forms of sociality of an individual

The problem of personal self-improvement through evolution of relative categories, such as self-cognition, self-control, self-assessment are considered in the article. The principle of increasing the independence of the personality, which is accented in the article, is actualized by today scientists as a leading trend.

Key words: self-improvement, sociality of person, value system of society, psychological organization of creative thinking.